

Sociologia și practica socială

Ion Iordăchel

Imperativul major al sociologiei îl constituie ancorarea cercetărilor sociologice — empirice și teoretice — în realitatea socială concretă, în așa fel încît, pe baza unor studii riguroase de diagnoză și prognoză, să se contribuie nemijlocit la activitatea responsabilă de raționalizare a conducerii politice a societății românești contemporane.

Funcția politică, praxeologică, esențială pentru sociologia marxistă precum și statutul sociologiei și al activității de cercetare desfășurată de sociolog sînt condiționate și de specificul obiectului de studiu, de specificul faptelor sau obiectelor sociale. Este vorba în primul rînd de necesitatea de a privi faptele sociale ca fapte totale. În al doilea rînd faptele sociale trebuie privite în dinamica și procesualitatea lor concret-istorică. Societatea se află într-un proces continuu de devenire și transformare. Am putea spune că obiectul de studiu al sociologiei este non-finit. Obiectul de studiu al sociologiei este mai puțin constant decît obiectul de studiu al fizicianului. În lumea naturală există fenomene constante — legea gravitației universale este veșnică, valabilă, cel puțin în anumite condiții. Nu același lucru se întîmplă în viața socială. Ridic această problemă întrucît adesea, în aprecierile critice care se fac la adresa unor teorii sociale din trecut, inclusiv la adresa unor aprecieri făcute de clasicii marxism-leninismului, de filosofi și sociologi marxisti, se insistă în special pe erori de natură gno-seologică, epistemologică, metodologică, neglijîndu-se determinarea socială a teoriilor sociale. Desigur, nu trebuie neglijate asemenea limite (unele obiective) sau erori; dar considerăm că mult mai important este să se vadă în ce măsură realitatea socială, practica concret-istorică a permis omului de știință să efectueze generalizări științifice, să promoveze puncte de vedere științifice și în special, în ce măsură teoria socială respectivă a răspuns în mod adecvat necesităților sociale concrete, intereselor claselor sociale și societăților naționale, progresului social.

Acesta este un aspect esențial, dar nu cel mai important. Aspectul cel mai important ni se pare a fi, — avînd în vedere că obiectul de cercetare al științelor sociale este în continuă schimbare și transformare, și că în societate au loc schimbări, transformări profunde, revoluționare — cel care se referă la necesitatea de a redefini știința socială în concordanță cu noile realități social-concrete și cu necesitățile practicii sociale. Pentru sociologia românească contemporană este imperios necesară elaborarea unor modele eficiente ale activității colective în sfera producției materiale, culturii și politicii. Sociologia are menirea

„Viitorul social” an III, nr. 3, p. 537—542, București, 1974

de a dezvolta noi principii, concepte și modele, de a evidenția noile legături ale realității sociale ale societății românești contemporane. Marx, cînd a afirmat valabilitatea pentru natură și societate a legilor dialecticii, a subliniat, în același timp, că a formula și a opera într-o manieră speculativă cu acestea încă nu înseamnă a cunoaște științific realitatea. Atît timp cît nu a fost redescoperită și redefinită, pe baza cercetării riguroase a realității concret-istorice, legea rămîne o formulă goală, o schemă lipsită de conținut, cu influențe negative asupra cercetării în domeniul științelor sociale, dar și în domeniul generalizării experiențelor practice necesare conducerii politice a societății. Redefinirea permanentă a problemelor sociale și corespunzător, a conceptelor și principiilor teoriei sociale, este indisolubil legată și de funcția importantă pe care trebuie să o îndeplinească cercetarea sociologică, cercetările în domeniul tuturor științelor sociale — funcția de prognoză socială.

Încercînd să precizăm relația dintre sociologie și practica socială și implicit, statutul științelor sociale în general, statutul cercetărilor științifice care se desfășoară în sociologie în special, nu putem face abstracție, pe de o parte, de anumite tradiții de cercetare iar, pe de altă parte, de modalitățile de cercetare existente în sociologia contemporană. Am putea evidenția cîteva din aceste tradiții care nu sînt numai tradiții, ci principii și modalități (tactice sau strategice) de abordare a realității sociale, pe care le regăsim, într-un fel sau altul, în cadrul sociologiei contemporane și care concură în mod fundamental la concretizarea statutului sociologiei și sociologului, adică la integrarea acestuia în realitățile social-economice și politice.

Există, în primul rînd, o tradiție revoluționară, care se concretizează în sociologia contemporană prin încercarea de a fundamenta necesitatea unor schimbări sociale profunde, a unor schimbări structurale, care să permită organizarea și reorganizarea societății pe principii de egalitate și echitate socială. Fără îndoială, în cadrul acestor teorii, în primul rînd, se situează sociologia marxistă; dar nu putem face abstracție de existența altor teorii sociologice, politice, economice, legate de mișcările sociale contemporane — mișcările de sindicat, mișcările de tineret, mișcările din lumea a treia. Unele din aceste teorii sînt foarte apropiate — științific și ideologic — de marxism; multe dintre aceste teorii sînt de inspirație marxistă și socialistă (avem în vedere în primul rînd socialismul științific elaborat de Marx și Engels). Putem aprecia că imensa majoritate a teoriilor și ideologiilor care călăuzesc principalele mișcări revoluționare contemporane sînt teorii marxiste, apropiate sau de inspirație marxistă.

Există, în al doilea rînd, o tradiție reformatoare sau neoliberală, care recunoaște necesitatea schimbărilor sociale, inclusiv a unor schimbări structurale fundamentale. Aceste tradiții sînt caracteristice în special țărilor capitaliste dezvoltate și au o largă circulație în sociologia europeană, americană, japoneză. De regulă, asemenea tradiții se constituie ca alternative la tradițiile revoluționare, marxiste, dar și la tradițiile empirice și tehnocratice (în special în sociologia americană). Iar sociologii de orientare net democratică și umanistă, deși nemarxiști, concep teoria sociologică nu ca o alternativă la teoria marxistă, ci ca o viziune complementară acesteia. Este semnificativ în acest sens nu numai

conținutul teoriei sociologice dezvoltată de sociologul american R. K. Merton, dar este semnificativă și paralela efectuată de acesta între marxism și structural-funcționalismul „revoluționar”¹.

Schimbările structurale preconizate se limitează însă la reforme care nu afectează statu-quo-ul, adică structurile bazate pe inechitate socială sau îl afectează numai parțial. Se exclud — pentru țările capitaliste dezvoltate — transformările revoluționare, care ar afecta fundamentele societății capitaliste.

Există, în al treilea rând, o tradiție umanistă, antitehnocratică, care procedează la o critică radicală a societății contemporane capitaliste. Soluțiile ce ar permite restructurarea fundamentală a sistemului capitalist contemporan, schimbarea societății capitaliste prin acțiunea istorică a forțelor revoluționare reale, și în primul rând ale clasei muncitoare, ca și „modelele” de socialism preconizat, sînt definite relativ vag. Această tradiție se concretizează în teoriile și ideologiile care animă mișcările de „stînga” din Europa și America. De regulă, aceste luări de poziție, anticapitaliste și antimonopoliste, nu se constituie în concepții foarte concrete, iar alternativa propusă (viitorul societății contemporane) este vagă, ambiguă, insuficient ancorată în mișcările sociale revoluționare, insuficient legată de lupta desfășurată de proletariat și partidele comuniste, de celelalte clase și forțe sociale progresiste.

În al patrulea rând, evidențiem tradiția cercetărilor empirice, care se limitează la cercetarea nivelelor microstructurale de organizare ale societății și urmăresc raționalizarea activităților sociale la nivele inferioare ale sistemului social sau în diferitele sale compartimente (la originea acestor cercetări se află cercetările inițiate în America de Taylor, Mayo, Moreno etc.),

În fine, există și în sociologie și în economia politică și politologie „tradiția” cercetărilor strategice sau orientarea tehnocratică din științele sociale și din practica politică. Generalizările și modelele rezultate din astfel de cercetări nu pun în discuție sistemul global, deci societățile naționale instituționalizate, dar vizează raționalizarea sistemului global și nu doar unele nivele sau unele compartimente ale acestuia. Este, în fond, o altă formă de manifestare a poziției integraționiste care se exprimă în cadrul sociologiei burgheze contemporane. Această „tradiție”, constituită după 1960, se concretizează în încercări de a fundamenta teorii ale planificării și programării capitaliste, în elaborarea de sisteme (modele) de indicatori sociali utilizabile în diagnoza, prognoza și decizia politică, în cercetări prospective. Remarcăm că în cadrul acestei direcții de cercetare confruntările ideologice dintre sociologia marxistă și teoriile nemarxiste sînt cele mai accentuate.

Statutul sociologiei și statutul sociologului este condiționat, în primul rând, de gradul de integrare a acestuia în realitățile sociale, de capacitatea și competența sa de a pune probleme sociale fundamentale și de a da răspuns acestor probleme. Scopul esențial al cercetării și al formării cadrelor nu-l constituie ilustrarea unor teze cunoscute sau însu-

¹ Vezi tratarea amplă a acestei probleme în: I. Iordăchel, *Teorii sociologice contemporane*, Curs universitar editat la Academia „Ștefan Gheorghiu”, p. 398—414; I. Iordăchel, *Teoria sociologică generală și teoria de rang mediu de generalizare*, „Viitorul social”, nr. 2, 1972.

șirea dogmatică a unor principii, ci acela de a cunoaște și de a crea aptitudini de cercetare și conducere a societății în rîndul cercetătorilor și activiștilor sociali. Activiștii sociali trebuie să fie competenți să formuleze și să rezolve problemele sociale contemporane, probleme concrete, care sînt ale societății noastre. Aceste probleme nu pot fi transpuse din alte societăți (socialiste sau capitaliste), inventate, nici măcar de dragul frumuseții unor tradiții sau utopii seducătoare pentru spiritele speculative sau sentimental-romantice.

În acest context am supune discuției necesitatea îmbunătățirii radicale atît a predării cunoștințelor teoretice și metodologice de sociologie, cît și a formelor de desfășurare a practicii didactice și de cercetare.

Practica de instruire a cadrelor, a activiștilor sociali evidențiază cu tărie necesitatea transmiterii unitare a cunoștințelor de sociologie, respectiv este necesară însușirea temeinică a cunoștințelor de teorie și metodologie, cît și a cunoștințelor practice, de sociologie aplicată. Pornim de la ideea că sociologia este o știință unitară, sociologia concretă, empirică sau aplicativă, și sociologia teoretică presupunîndu-se reciproc. Axarea tematicii disciplinelor sociologice exclusiv (unilateral) pe problematica sociologiei „concrete” sau „de ramură”, conduce inevitabil la empirism, la factologie și în ultimă instanță, la subiectivism. Specialistul care-și propune să utilizeze cunoștințele de sociologie în activitatea practică, lipsit de cunoștințe teoretice și metodologice, este pus în situația de a *citi* o realitate socială concretă fără să cunoască alfabetul. Și invers, limitarea cunoștințelor de teorie socială la principii și postulate, chiar corecte, dar generale, abstracte, conduce la schematism și dogmatism. Nu ascundem prezența în unele lucrări de sociologie, atît a empirismului, cît și a neodogmatismului, concretizat în ilustrarea unor adevăruri universal-valabile cu un material „sociologic” prezentat sub formă de procente și ponderi statistice, tabele și grafice.

Este necesară dezvoltarea creatoare a teoriei marxiste, legarea cunoștințelor teoretice și metodologice de necesitățile reale și actuale (prezente) ale construcției socialiste din țara noastră, de programele concrete elaborate de partid privind dezvoltarea economico-socială a României, construirea societății socialiste multilateral dezvoltate.

Legarea teoriei de practică depinde și de conceperea realității sociale ca un adevărat laborator al sociologiei.

Fără a intra în prea multe amănunte, am dori să aducem totuși cîteva argumente în favoarea tezei marxiste după care schimbarea socială este laboratorul sociologiei. Sociologia ca teorie generală despre societate s-a constituit și s-a dezvoltat puternic în special în perioada de mari transformări social-economice, politice și tehnico-științifice, în perioadele de transformări revoluționare ale societății. Orice știință are nevoie de o bază reală, de o bază experimentală. Pentru științele sociale, pentru sociologie, baza experimentală, „laboratorul”, îl reprezintă tocmai schimbările sociale, mișcările sociale revoluționare, schimbările tehnico-științifice care afectează profund structura socială, dinamica formațiunii sociale. Societatea și omul se află într-un proces de acțiune și interacțiune permanentă cu semenii săi (alte colectivități sociale și alte societăți) și cu natura, proces ce se caracterizează prin invenție și creați-

vităte. Scopul acestei activități creatoare, a cărei formă esențială o constituie, fără îndoială, activitatea productivă, este dominarea naturii în vederea satisfacerii necesităților și intereselor materiale și spirituale ale omului. Dar societatea s-a dezvoltat într-o asemenea formă, încît s-a ajuns nu numai la dominarea naturii, dar și la dominarea oamenilor, la exploatarea unor grupuri sociale, unor clase sociale de către alte grupuri și clase sociale.

Sociologia s-a constituit ca știință autonomă în momentul în care s-a încercat să se dea un răspuns teoretic științific la contradicțiile fundamentale ale societății capitaliste, în momentul în care s-a încercat rezolvarea acestor contradicții pe calea reformelor sau pe cale revoluționară. Sociologia științifică este teoria despre societate elaborată de Marx și Engels întrucît reprezintă nu numai un sistem științific coerent, dar constituie și un program revoluționar realist, care a permis, prin lupta organizată a maselor condusă de clasa muncitoare, înlocuirea unui sistem de dominare a oamenilor printr-un sistem de dominare a lucrurilor, precum și construirea unei societăți bazate pe principiile echității sociale, — a societății socialiste.

Teoria socială generală, așa cum arătam, trebuie să se regenereze în contact cu realitatea și cu problemele sociale concrete existente la un moment dat. Acest contact este realizabil numai dacă cercetătorul din domeniul științelor sociale se integrează total în activitățile complexe de transformare și experimentare socială, adică în lupta revoluționară reală. Fără îndoială, activitatea de experimentare în sociologie întâmpină multe dificultăți. Sociologul nu poate provoca revoluții sociale sau revoluții tehnico-științifice în cadrul vieții sociale, tot așa cum sociologul sau cercetătorul din domeniul științelor sociale nu poate efectua experimentele în maniera în care acestea sînt efectuate de cercetătorul din științele naturii. Sînt considerente nu numai științifice, dar și deontologice, morale, care nu permit experimente pe oameni în maniera în care acestea se realizează în științele exacte. Sociologia marxistă, profund umanistă, este ostilă oricăror „experimentări” care afectează demnitatea și libertatea omului.

Sociologia trebuie să-și reconsidere principiile pe baza cercetării metodice, riguroase a realității sociale, pe baza experienței vieții sociale dintr-o epocă dată, din fiecare etapă concretă de dezvoltare a unei țări. Soluții general-valabile nu există; soluțiile trebuie să fie concrete și să rezulte din diagnoză, din analiza critică a realităților sociale concrete.

Numai procedînd astfel, putem vorbi despre o reală vitalizare a teoriei sociale, pe baza cunoașterii științifice a realității și prin utilizarea principiilor și conceptelor sociologice în calitate de ipoteze fundamentale ale investigației științifice. Lenin spunea că ideea materialismului în sociologie, prin ea însăși, este o idee genială, dar ea reprezintă numai o ipoteză ce urmează a fi verificată permanent prin cercetări sistematice, experimente, prin generalizarea activității practice desfășurate de colectivitățile umane — grupuri, clase și comunități sociale, societăți naționale.

Pornindu-se de la exigențele elaborării teoretice a faptelor sociale (construirea „faptelor științifice”), precum și a luării în calcul a totalității informațiilor necesare și utile pentru formarea unei imagini con-

crete despre un fapt sau un proces social, se impune critica manierei ilustrativiste, a folosirii de informații sociale incomplete, sau trucate.

În acest mod se creează posibilitatea înțelegerii proceselor sociale, legării cunoștințelor despre realitatea socială concepută ca „laborator al sociologiei”, de necesitățile activității de conducere social-politice a societății la toate nivelele ei de organizare și funcționare.

Pentru legarea teoriei de practică, pentru transformarea realității sociale într-un adevărat laborator al sociologiei, se impune: a. adecvarea principiilor și metodelor sociologice la realitățile din țara noastră, la particularitățile structurale (de clasă, de mediu social și zonă etc.) economico-sociale, culturale și politice; b. cunoașterea completă și evitarea concluziilor unilaterale despre realitatea socială, despre structura și performanța sistemului social global, a subsistemelor specifice acestuia.

Întrucât pentru a realiza o cunoaștere completă a realității sociale, dar și pentru faptul că, sub influența empirismului sociologic s-a acreditat ideea că sociologia se reduce la sondaje de opinie și la chestionare, este necesar să se acorde o atenție centrală informațiilor obiective despre realitatea socială, informațiilor statistice și modelelor statistice și matematice de analiză, experienței practice, inclusiv „practicii cotidiene” a colectivităților umane și activității „anonime” a personalităților din rîndul muncitorilor, țăranilor, intelectualilor, femeilor și tineretului; c. elaborarea de concluzii și formularea de propuneri conducerilor unităților economice, culturale, de instrucție, administrative și politice în care se efectuează cercetările; d. desfășurarea de cercetări intensive, care să permită o cunoaștere mai profundă a realităților sociale, precum și a efectelor aplicării în cadrul unităților industriale, rurale, cultural-educative și politico-administrative, a propunerilor formulate după prima cercetare (desfășurarea de cercetări panel); e. elaborarea de studii cu caracter teoretic și aplicativ, cu caracter de diagnoză și prognoză socială, studii necesare factorilor de decizie social-politică; f. utilizarea sistematică a informațiilor și concluziilor concret-sociologice în practică.

Joncțiunea dintre teorie și practică nu se poate realiza dacă se bazează în principal pe lectura unor cărți străine, sau a cercetărilor efectuate în alte țări, ci numai prin și pe baza „lecturii” realităților sociale concrete din țara noastră, adică pe baza cunoașterii profunde a realităților social-economice, politice, culturale, din România contemporană. Am vrea să fim mai expliciti: cunoștințele de sociologie concretă trebuie să fie adecvate necesităților sociale din țara noastră, nu numai și nu în primul rînd din punctul de vedere al exemplificărilor, ci al structurii, al înțelegerii teoretice a problemelor sociale. Dealtfel, este necesar, să evităm și să excludem ilustrativismul și empirismul lipsit de imaginație, care pare pentru mulți inevitabil în concluziile și metodele care se referă la practica concretă, nemijlocită. Cunoștințele vor fi eficiente, vor avea o valoare practică reală, nu în funcție de cantitatea de informații, fapte pe care le transmitem, ci în funcție de modelele concrete, particulare de acțiune pe care și le-au însușit oamenii care desfășoară activități practice specifice.